

פרק א

נושא הפרק: תפקיד האדם

לכל נברא בעולם יש תפקיד. חשיבות התפקיד לפי מעלתו הנבראים, אשר ברא ה' יתברך בעולמו, כלם הם פועלים בעולם אשר נבראו בו, וכל אחד לפי מעלתו וחשיבותו גדל פעלתו. הנה השמים וכל צבא השמים כלם פועלים. מסוככים הרקיע, ופועלים בתחתונים¹, כמו שבראם השם יתברך וסדר אותם. וכן התחתונים כלם פועלים. הארץ היא שפועלת ומוציאה צמחה, וכל אשר הוא יוצא מן הארץ היא פועלת. וכן המים פועלים, מרוים ומצמיחים האדמה. והרוח גם כן מגדל הכל כמו שהוא ידוע. וכן האש, כמו החמה, מחמם ומגדל הכל. וכן כל בעלי חיים וכל המינים שבעולם, לא לתהו בראם, רק נאמר עליהם² (בראשית א, כח): פרו ורבו ומלאו את הארץ. עד שאין אחד בטל, והכל פועלים בעולם אשר נבראו בו.

יש התאמה בין הפועל לפעולתו

וְכָל פְּעֻלָּה הִיא מְתִיחֶסֶת אֶל הַפּוֹעֵל. כִּי הַחֲמִימוֹת אֲשֶׁר הוּא פֹעֵלֵת הָאֵשׁ, מְתִיחֶסֶת אֵלָיו. וְכֵן הַקְּרִירוֹת, מְתִיחֶסֶת אֶל הַמַּיִם אֲשֶׁר פּוֹעֵלִים הַקְּרִירוֹת. וְכֵן בְּכָל הַדְּבָרִים, מְתִיחֶסֶת הַפְּעֻלָּה אֶל הַפּוֹעֵל.

פעולות האדם צריכות להיות מתאימות לנפשו האלוקית

וּמַעֲטָה, הָאָדָם אֲשֶׁר הוּא נִבְדָּל מִכָּל שְׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים מֵצַד הַנְּפֶשׁ, שְׂאִין נֶפְשׁוֹ נֶפְשׁוֹ בְּהִמִּית, רַק

קול חי

כל אחד מהנבראים שברא הקב"ה בעולם נברא כדי למלא תפקיד מסוים. חשיבות התפקיד נקבעת לפי חשיבות הנברא. גרמי השמים ממלאים תפקיד כאשר הם מסבכים את הרקיע ופועלים על העולם התחתון, על פי מה שסדר אותם הקב"ה. כך גם המצויים בעולם התחתון פועלים בהתאם לתפקידם. האדמה מצמיחה, וכל מה שיוצא מהאדמה זו פעולתה. המים ממלאים את תפקידם, מרווים את האדמה וגורמים לצמיחה. גם הרוח מגדלת הכל כמו שידוע. גם החום ממלא תפקיד, כמו השמש שמחממת ומסייעת לגידול. בעלי החיים במגוון המינים המצויים בעולם לא לחנם נבראו, אלא למלא את הארץ כדי שתהיה מיושבת. נמצא שאין בריאה אחת שברא הקב"ה בעולם שאין לה תפקיד, וכל הברואים ממלאים את תפקידם בעולם.

לכל נברא תפקיד המותאם לתכונתו. החימום מתאים למהות האש וכן הקירור מתאים למהות המים, נמצא שלכל נברא תפקיד המותאם למהותו.

לאור זאת, שלכל נברא תפקיד המותאם למהותו, וכל נברא ממלא את תפקידו, הרי מחוייב שיהיה לאדם תפקיד המותאם לנפשו הרוחנית אלוקית. כי האדם שונה במהותו מכל שאר בעלי החיים,

1. כוונתו למולות בשמים המשפיעים על המתרחש בארץ.

2. פסוק זה נאמר ביוסם לאדם, ואילו על בעלי החיים נאמר "פרו ורבו ומלאו את המים בימים" (א, כב).

נפשו נפש שכלית, לא כמו שאר בעלי חיים הטבעיים, שאין נפשם רק טבעית³, מחיב שיהיה לו פעולות מתיחסות אל נפשו השכלית האלהית, ויהיו לו פעולות שכליות אלהיות, שכבר אמרנו, כי כל פעולה צריך שתהיה מתיחסת אל הפועל.

ומפני שתמצא האדם משתתף עם שאר בעלי חיים הטבעיים בהרבה פעולות, ודבר זה בודאי מצד הנפש החיוני אשר באדם, אשר בו משתתף עם שאר בעלי חיים הטבעיים. אבל אי אפשר שלא יהיו לו פעולות גם כן מתיחסים אל נפשו השכלית האלהית, כי לא יגרע כחו.

האם הפעולות שעושה האדם לצורך קיומו הפיזי הן יעודו?

כי מה שהאדם הוא בנאי ונגר ועושה מלאכת האפיה והבשול וכיוצא בזה מתקון הבגדים, שודאי אף כי דברים אלו צריכים לו נפש השכלית, מי הוא ערב לי שהדבר הזה הוא מצד שלמות שבו, והרי ראוי ומחייב שיהיו לו פעולות אלהיות שיפעל בעולם אשר בראו, כפי מעלת נפשו האלהית. ואולי כל הדברים האלה אשר זכרנו הם מצד חסרון שבאדם.

הוכחה⁴ שפעולות אלו הן מצד פחיתות וחסרון ולא מצד מעלתו

ובסוף קדושין (פב, ב): תניא, רבי שמעון ברבי אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קיץ, וארי סבל, ושועל חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי

קול חי

שאינן נפש בהמית אלא נפשו רוחנית אלוקית, ואילו שאר בעלי החיים הטבעיים נפשם נפש גשמית. התפקיד צריך להיות תפקיד רוחני אלוקי, שהרי אמרנו שכל תפקיד מותאם למהות הנברא.

במציאות האדם עושה פעולות רבות אשר הן זהות לפעולות בעלי החיים הטבעיים, כאכילה ושתייה, שינה, רבייה ועשיית מלאכות. דבר זה נובע מצד הנפש הטבעית שנמצאת באדם - שכן הנפש הטבעית נמצאת באדם כמו בשאר בעלי החיים. אבל מוכרחות להיות פעולות, אשר אותן צריך לפעול האדם, שהן נובעות מצד מהותו הרוחנית אלוקית. לא יתכן שבזה יהיה האדם פחות משאר הנבראים הממלאים תפקידים בהתאם למהותם.

אנו מוצאים את האדם פועל ויוצר באופנים שונים כגון: בניה, נגרות, אפיה, בישול ותפירה. אומנם למלאכות אלו נדרש שכל אנושי, אך אין זה אומר שפעולות אלו הן התפקיד שלמענו נוצר האדם, כי האדם נוצר למלא תפקיד אלוקי בהתאם למהותו הרוחנית-אלוקית. יתכן וכל הפעולות שהזכרנו, פועל אותן האדם מצד החסרון שבו ולא מצד מעלתו.

בסוף מסכת קידושין שנינו: תניא, רבי שמעון בן רבי אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קיץ,

3. הרמב"ם בשמונה פרקים פ"א כתב: "עד שפתח גדול הרופאים שהנפשות שלוש טבעית וחיונית ונפשית". "אני אומר שחלקי הנפש חמישה: הון והמרגיש והמזדמה והמתעורר וההוגה". המהר"ל בדרך חיים פ"ב מ"ח כתב: "וג' דברים יש באדם, כי האדם יש בו נפש כמו שיש לשאר בע"ח ויש בו נפש המדברת נוסף על שאר בעלי החיים, שאין להם נפש המדברת. ויש עוד לאדם שכל נבדל מן הגוף לגמרי". נראה כי דברי המהר"ל הללו מקבילים לנפש רוח ונשמה (ב"ר י"ד ט'). הנפש היא החלק הטבעי, כח החיים שבאדם הדואג לקיומו הפיזי, ובוה שווה האדם לבהמה. הרוח היא חלק הנפש הדואגת לערכי האדם. הנשמה היא השכל האלוקי שבאדם [עי' אורות לראי"ה קוק (אורות התחיה מג עמ' פד): "הנפש של פושעי ישראל... היא יותר מתוקנת מהנפש של שלומי אמוני ישראל... אבל הרוח הוא מתוקן הרבה יותר אצל יראי ה' ושומרי תורה ומצוות"]

4. הוכחות המהר"ל הן מובאה מדברי חז"ל וניתוחה ע"פ הנחת היסוד אותה רוצה המהר"ל להוכיח.

לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנֵי. וְמָה אֱלוֹ שְׁלֵא נִבְרָאוּ אֱלֹא לְשִׁמְשׁנִי, מִתְּפָרְנִסִּים שְׁלֵא בְּצַעַר, וְאֲנִי שֶׁנִּבְרָאתִי לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנֵי עַל אַחַת כְּמָה וְכִמְהָ! אֱלֹא שֶׁהֲרֵעוּתִי אֶת מַעֲשֵׂי, וְקִפְחָתִי אֶת פְּרִנְסָתִי, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ה, כח): עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלַי וְגו'. עַד כֹּאן. הֲרֵי שֶׁבְּאֵרוֹ, כִּי הַפְּעוּלוֹת וְהַמְּלָאכוֹת שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם לְצַרְךָ פְּרִנְסָה, אֵינָם מַצְד מַעֲלַת הָאָדָם. אֲבָל הֵם לֹא מַצְד פְּחִיתוֹת וְחִסְרוֹן.

כשהיה האדם שלם בגן עדן לא היה צריך לפעול לצורך קיומו הפיזי, וכך גם בעלי החיים כעת וכשנברא האדם לא נבראת עמו המלאכה ותקונו בגדים ובגנין הבתים, רק בגן עדן היה בלא דברים אלו⁵. ואם כן, אין אלו הפעולות לאדם מצד השלמות. שלא נמצא בבעלי חיים אלו הפעולות, והם מתפרנסים בלא דברים אלו. אם כן, פעולות אלו הם לאדם מצד חסרונו, שחטא וקפח פרנסתו. ולולא זה לא היה צריך לדברים אלו.

האדם משתמש בגופו, נפשו ושכלו לצרכי חייו

וְזָכַר ג' דְּבָרִים, כִּי בְּאָדָם ג' דְּבָרִים: הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ וְהַשִּׁכְלָה⁶. וּבְכָל שְׁלֹשֶׁתָן מְשַׁמֵּשׁ הָאָדָם בָּהֶם לְצַרְךָ חִיּוֹתוֹ. וְאָמַר, כִּי אֵין שְׁלֵמוֹת הָאָדָם בְּמָה שֶׁהוּא מְשַׁמֵּשׁ לְצַרְךָ פְּרִנְסָתוֹ, הֵן בְּגוּפוֹ, הֵן בְּנֶפְשׁוֹ, הֵן בְּשִׁכְלוֹ.

וְזֶה, כִּי הָאָרִי יֵשׁ לוֹ גוֹף חֲזָק, כְּאֲשֶׁר נֹדֵעַ מֵעֵנֵן הָאָרִי, וְהֲרֵי אֵין מְשַׁמֵּשׁ בְּכַח גּוּפוֹ שֵׁיֵשׁ לוֹ לְצַרְךָ פְּרִנְסָתוֹ. לְכֹךְ אֵין לְחֹשֵׁב מַה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם בְּגוּפוֹ הוּא שְׁלֵמוֹת לוֹ. שֶׁהֲרֵי בְּבַעֲלֵי חַיִּים לֹא נִמְצָא דָבָר זֶה שִׁיְהִיָּה צָרִיךְ אֵלָיו.

קול חי

וארי סבל, ושועל חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני. ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני, מתפרנסים שלא בצער, ואני שנבראתי לשמש את קוני על אחת כמה וכמה! אלא שהרעוּתִי את מעשֵׂי, וקפחתי את פרנסתי, שנאמר: עוונותיכם הטו אלה וגו' עד כאן. מבואר מדבריו כי הפעולות שפועל האדם לצורך קיומו הפיזי אינן מצד מעלת מהותו אלא הן נובעות מחסרונו.

בשעה שנברא האדם לא נבראו עמו מלאכות אלו של תפירה ובנאות, בגן עדן היה ללא פעולות אלו. אם כן מלאכות אלו אינן מתפקידי האדם בעולם מעצם בריאתו. כמו כן בעלי החיים מתקיימים ללא מלאכות אלו, אם כן מלאכות אלו נובעות מפאת חטא האדם והם חסרון לו, ואילולי חטאו היה מתקיים ללא מלאכות אלו.

רבי שמעון בן אלעזר הזכיר בדבריו שלושה דברים: ארי סבל, צבי קיץ ושועל חנוני, כי באדם יש שלושה חלקים: גוף, נפש ושכל, ובשלושתם משתמש האדם לצורך קיומו. כוונת רבי שמעון לומר, כי שלושת הכוחות הללו, הגוף, הנפש והשכל, שהאדם משתמש בהם לצורך קיומו, אינם שלמותו.

רבי שמעון הוכיח זאת מבעלי החיים. כידוע, הארי הינו בעל גוף חזק, ואף על פי כן אינו משתמש בגופו לצורך פרנסתו. לכן גם שימוש האדם בגופו לצורך פרנסתו אינו שלימות לו.

5. במדרש הגדול בראשית א, ג, ועיין גם סנהדרין נט, ב: אדם הראשון מיסב בגן עדן ומלאכי השרת עומדים לפניו, צולים לו בשר ומצננים לו יין, ובאים ומניחים לפניו.

6. השכל כאן אינו השכל האלוקי דהיינו הנשמה אלא השכל החושב.

וכנגד הכח הנפשי, שהתנועה היא מן הנפש, על זה אמר שהצבי שיש בו מהירות התנועה מאד, הרי יש לו כח זה ביותר. והרי אינו משמש בכח זה לצורך פרנסתו. ולפיכך אמר ולא ראיתי צבי קיץ, דהינו שיהיה מתקן מזונותיו בקיץ, וצריך לזה כח התנועה להכניס את פרות הקיץ לבית.

וכנגד השכל אמר לא ראיתי שועל חנוני. כי השועל הזה יש בו חכמה מכל חיות השדה. ואין משמש בכח זה לצורך פרנסתו, להיות חנוני בעל משא ומתן.

פעולות האדם לקיומו הן מגרעת ולא מעלה⁷

וכיון שלא נמצא בבעלי חיים שישתמשו בכחות אלו לצורך פרנסתו, אם כן מה שהאדם פועל בכח גופו וזעזע אפו ונושא משא גדול לצורך פרנסתו, אין זה מצד שלמות האדם, שהרי אין צריך דבר זה לבעלי חיים, שהוא יותר פחות מן האדם. ודבר זה התחייב לו מצד חטאו. שאין לאדם מנוח בגופו ביום ובלילה, רץ אחר פרנסתו כצבי, ומשמש לזה כח נפשי שלו, ואין זה מצד השלמות, שהרי לא נמצא זה בבעלי חיים, שהם למטה הימנו. וכן אין שלמות השכל של אדם לשמש בו אל פרנסתו, כיון שלא נמצא שצריך דבר זה הבעל חי, שהוא פחות מן האדם.

הפעולות המתאימות לנפש האלוהית הן מצוות התורה

ואם כן, מה שהאדם משבח מכל שאר בעלי חיים וראוי שיהיו לו פעולות מיוחדות, אין הפעולות המיוחדות ההם הפעולות שהם המלאכות והבנינים, כי דבר זה אינו לו⁸ לשלמות, רק לחסרון

קול חי

וכנגד החלק השני שבאדם, הנפש, שממנו כח התנועה והמהירות, הוכיח מהצבי. הצבי הוא בעל חיים מהיר התנועה, נמצא שכח הנפש מצוי בו מאד, ואף הוא אינו משתמש בכח זה לצורך פרנסתו. דבריו: לא ראיתי צבי קיץ, כלומר צבי שמכין מזונותיו בקיץ. אף שיש לו יכולת התנועה לא ראיתי מכניס את פירות הקיץ לביתו.

כנגד הכח השלישי שבאדם, השכל, אמר: לא ראיתי שועל חנוני. השועל חכם יותר מכל שאר בעלי החיים ואינו משתמש בחכמתו לצורך פרנסתו להיות חנוני ועוסק במשא ומתן.

כיון שבעלי החיים אינם משתמשים בכחות אלו לצורך פרנסתם, אם כן מה שהאדם עושה בכוח גופו וזעזע אפיו ונושא משאות כבדים לצורך פרנסתו, אין מלאכה זו שלמותו, שהרי בעלי החיים הפחותים מהאדם אינם נזקקים לכך, מכאן שהאדם נאלץ לעשות זאת מחמת חטאו. וכן המציאות שאין לאדם מנוחה ביום ובלילה ורץ כצבי אחר פרנסתו, ומשתמש בכוחותיו הנפשיים לצורך זה, אין זה מפני שלמותו, שהרי בעלי החיים הפחותים ממנו אינם עושים כך. וכן כוחותיו השכליים של האדם לא נועדו כדי שישמשו אותו לצורך פרנסתו, שהרי לא מצאנו שבעל החיים הנחות מהאדם עושה כן.

אם כן יתרון האדם על כל שאר בעלי החיים מחייב שיהיו לו פעולות מיוחדות. המלאכות והבנינים שעושה האדם לצורך קיומו אינן הפעולות המיוחדות לו המתאימות לשלמותו, אלא הן פעולות

7. דרכו של המהר"ל לבחון כל דבר מכמה פנים. תחילה הוא ניתח את דברי חז"ל מצד בעלי החיים, וכאן הוא דן מצד האדם.

8. בד"ל לא ובד"ר לו ועדיף.

וּלְפִחִיתוֹת בְּשִׁבִיל שְׁחָטָא וְנַעֲשֶׂה בַעַל חֶסְרוֹן, וְלִכְךָ צָרִיךְ לְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וּכְבָר בְּאַרְנוֹ, כִּי אֵי אֶפְשָׁר שְׂלָא יְהִי לְאָדָם פְּעֻלוֹת אֲשֶׁר הֵם מִתְיַחֲסִים אֶל נַפְשׁוֹ אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ נַפְשׁ אֱלֹהִית. וְאִם כֵּן נִשְׁאַרָה הַשְּׂאֵלָה, אֵיזָה הֵם הַפְּעֻלוֹת הַמִּיחָדוֹת לוֹ, הַמִּתְיַחֲסוֹת אֶל מַעֲלָתוֹ, בְּמָה שֵׁיֵשׁ לוֹ נַפְשׁ שְׂכָלִי? לֹא יִשָּׂאָר לוֹמַר רַק, כִּי הַפְּעֻלוֹת הַמִּתְיַחֲסוֹת אֶל מַעֲלַת נַפְשׁוֹ, הֵם הַפְּעֻלוֹת הָאֱלֹהִית, וְהֵם מְצוּוֹת הַתּוֹרָה. וְהֵם הֵם מִיחָדִים אֶל הָאָדָם, לְפִי מַעֲלַת נַפְשׁוֹ הָאֱלֹהִית. וְדָבָר זֶה בּוֹדָאֵי הֵם פְּעֻלוֹת הַמִּיחָדוֹת אֵלָיו וְרֵאוּיִים לוֹ.

יצר הרע מעכב את גילוי הפעולה הטבעית של האדם – קיום המצוות

וְאִם תִּשְׂאֵל וְתֹאמַר, אִם כֵּן הִרִי כָּל הַפְּעֻלוֹת הַמִּיחָדוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִן הַנִּבְרָאִים, הַפְּעֻלוֹת מִתְחַיְבוֹת מִמֶּנּוּ מַעֲצָמוֹ, וְאִינוּ מִשְׁנֵה פְּעֻלוֹתָיו. וְלָמָּה לֹא נִמְצָאוּ גַם כֵּן פְּעֻלוֹת הָאֱלֹהִית, הֵם הַמְצוּוֹת, מִן הָאָדָם מַעֲצָמוֹ? דְּבָר זֶה אֵין שְׂאֵלָה, כִּי אִם רְאוּי שִׁיְהִי אֵלּוֹ הַפְּעֻלוֹת בְּאוֹת מִן הָאָדָם, הֲלֹא יִצַר הָרַע שֶׁבְּרָא בְּאָדָם, הוּא מְבִיאֵו אֶל הַפְּעֻלוֹת הָרָעוֹת, שֶׁבְּאוֹת מִמֶּנּוּ, מַצַּד יִצַר הָרַע שְׁבוֹ⁹. וְעַל זֶה הוֹכִיחַ מֹשֶׁה רַבְּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל וְאָמַר (דְּבָרִים ל"ב, א): הֲאִזְיִנוּ הַשָּׁמַיִם וְגו', כְּמוֹ שִׁיתְּבָאָר בְּפָרְקִים הַבָּאִים, לְהוֹדִיעַ שְׂאִין זֶה לְפִי הַסֹּדֵר¹⁰ כָּלֵל. כִּי לְפִי הַסֹּדֵר הַשְּׂכָלִי¹¹, רְאוּי שִׁיתְּחַיְבוּ הַפְּעֻלוֹת מִן כָּל נִבְרָא וְנִבְרָא כְּפִי מַה שֶׁרְאוּי, וְאֵל הָאָדָם שֶׁנַּפְשׁוֹ אֱלֹהִית שְׂכָלִית, רְאוּי לוֹ פְּעֻלוֹת מִיחָדוֹת, וְהֵם פְּעֻלוֹת הַמְצוּוֹת שֶׁבְּתוֹרָה, רַק כִּי הֵיִצַר הָרַע מַעֲכָב.

קול חי

שנובעות מחמת החטא והן חסרון לו, וכבר בארנו שתפקידו צריך להתאים לנפשו הרוחנית אלוקית. אם כן נשאלה השאלה: אלו הן הפעולות המיוחדות לאדם אשר מתייחסות אל מהותו שהוא בעל נפש רוחנית? אין לנו אלא לומר, כי בהתאם למהותו הפעולות צריכות להיות פעולות אלוקיות, והן מצוות התורה המיוחדות ומתאימות למהותו האלוקית של האדם.

ואם תשאל: לפי מה שאמרנו, שהפעולה שפועל הנברא מתאימה למהותו, הרי כל הפעולות שעושים הברואים כדי למלא את תפקידם הן פעולות שנעשות באופן טבעי, ואינו יכול לעשות ההפך ממה שנברא לפעול, אם כן גם פעולות האדם, שהם המצוות, היו צריכות להיעשות באופן טבעי? אין זו שאלה, אמנם פעולות המצוות היו צריכות להיעשות באופן טבעי, אולם יצר הרע שבאדם, מביאו לעשות מעשים רעים. על דבר זה הוכיח משה רבינו את ישראל ואמר: האזינו השמים וגו' כמו שיתבאר בהמשך (בפרק ד'), שמשו רבינו אומר לישראל שמעשיהם אינם לפי מה שרצה הקב"ה שיהיה בעולם. לפי התכנית האלוקית צריך היה כל נברא לפעול באופן טבעי לפי מהותו ובהתאם לתפקידו. האדם שנפשו אלוקית רוחנית מתאימות לו מצוות התורה, אלא שהיצר הרע שבו מעכב.

9. ע'י' בנצח ישראל פ"ב.

10. סדר בכתבי המהר"ל פירושו התנהלות המציאות ע"פ התוכנית האלוקית כפי שהייתה בשעת הבריאה. ז"ל המהר"ל (גור אריה שמות ל, כט): "דע, כמו שנותן סדר המציאות שיהיה העולם על דרך אשר סדר אותו השם יתברך, ויהיה סדר זה קיים לעולמי עולמים".

11. השכלי האלוקי.

לעם ישראל הכנה לנבואה – נפש יותר אלוהית משאר בני האדם

אָמַנְם כָּל הַמִּין מִבְּנֵי אָדָם אִי אֶפְשָׁר שֶׁיְהִיוּ שְׁוִים כָּלָם בְּמַעֲלַת נַפְשָׁם. וְעַם שֶׁכָּל מִין בְּנֵי אָדָם שְׁוִים בְּתֹאֵר פְּנֵיהֶם וּבְעֵינֵיהֶם, אֵינָם שְׁוִים בְּמָה שֶׁיֵּשׁ חֵלֶק מֵהֶם יוֹתֵר אֱלֹהֵי מְזוּלָתָם. כְּמוֹ שֶׁיְדוּעַ, כִּי הַנְּבוּאָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְהַשְּׂכִינָה, הֵיוּ מִיְחָדִים בּוֹ הָעַם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ¹², מִשָּׂאֵר הָעַמִּים עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמְזוּלוֹת. וְאִין סִפֵּק כִּי הַנְּבוּאָה הַכְּנָה בְּנַפְשׁ הָאָדָם. וְתִמְצָא הַכְּנָה הַזֹּאת מִיְחָדִים בְּהָ עַם אֲשֶׁר בָּחַר ה' יִתְבָּרַךְ. וּמִזֶּה תִרְאֶה, כִּי הָעַם הַזֶּה הִיָּה יוֹתֵר נַפְשָׁם אֱלֹהִית מִצַּד הַהֲכָנָה הַזֹּאת¹³.

בצד הטבעי שבאדם יש שוויון בעולם הזה, עולם הטבע

וְגַם זֶה מְכַרַח לוֹמֵר. וְזֶה, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה, אֲשֶׁר בּוֹ מִין בְּנֵי אָדָם, הוּא עוֹלָם הַטְּבַע. וּלְפִיכָךְ, הַדְּבָר אֲשֶׁר הוּא טְבַעִי רְאוּי שֶׁיִּמְצָא בְּכָל הַמִּין בְּשׂוּהָ, בְּמָה שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה הוּא טְבַעִי בְּכָלָו. וְאִם יִמְצָא שְׁנַי בְּהֶם מִפְּנֵי הַמְּקוֹמוֹת¹⁴, דְּבָר זֶה אֵינּוּ נִחְשָׁב שְׁנַי כָּלָל.

אם היה שוויון בצד הרוחני היה עולמנו עולם רוחני

אָבַל הָאֱלֹהִיּוֹת, לֹא יִמְצָא בְּשׂוּהָ לְכָל הַמִּין. שְׂאֵם הִיָּה נִמְצָא לְכָל הַמִּין בְּשׂוּהָ, הִיָּה עוֹלָם הַזֶּה עוֹלָם נְבֻדָּל, מֵאַחַר כִּי בְּכָלֹתוֹ נִמְצָא הָאֱלֹהִיּוֹת. אָבַל הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא עוֹלָם הַטְּבַע, וְאֵינּוּ עוֹלָם הַנְּבֻדָּל¹⁵, וְדְבָר זֶה מְחִיב, שְׂאִין נִמְצָא הָאֱלֹהִיּוֹת לְכָל הַמִּין בְּשׂוּהָ, כִּי אִם בְּחֵלֶק מִמֶּנּוּ.

קול חי

לֹא כָל בְּנֵי אָדָם שְׁוִים בְּמַעֲלַת נַפְשָׁם הַרוּחָנִית. אִמְנֵם כָּל בְּנֵי אָדָם שְׁוִים בְּצוּרָתָם הַחִיצוֹנִית וּבְצִרְכֵיהֶם הַגִּשְׁמִיִּים אֲבָל בְּעֵינֵי הַרוּחָנִי אֵינָם שְׁוִים, יֵשׁ שֶׁהֵם רוּחָנִיִּים יוֹתֵר מֵאַחֲרֵים. דְּבַר יְדוּעַ הוּא שֶׁהַנְּבוּאָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְהַשְּׂכִינָה מִיְחָדִים הֵם רַק בְּעַם יִשְׂרָאֵל, הָעַם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' יִתְבָּרַךְ מִשָּׂאֵר הָעַמִּים. אִין סִפֵּק כִּי לְנְבוּאָה יֵשׁ צוּרָךְ בְּתַכּוּנוֹת מְסוּיְמוֹת בְּנַפְשׁ הָאָדָם, וּתְכּוּנוֹת אֱלֹהִים נִמְצְאוֹת בְּעַם אֲשֶׁר בָּחַר ה' יִתְבָּרַךְ. דְּבַר זֶה מוֹכִיחַ כִּי עַם זֶה אֱלוֹקֵי יוֹתֵר מִשָּׂאֵר הָעַמִּים, שֶׁהָיָה בּוֹ נִמְצְאוֹת הַתְּכּוּנוֹת הַמְּתַאֲיְמוֹת לְנְבוּאָה.

עֵינֵי זֶה, שְׂאִין כָּל בְּנֵי אָדָם שְׁוִים בְּמַעֲלַת הַרוּחָנִית הִיא מְסַקְנָה הַכְּרַחֲתִית. עוֹלְמֵנוּ הוּא עוֹלָם הַטְּבַע, עוֹלָם חוֹמְרִי, לְכֵן הַחוֹמֵר שֶׁהוּא הַדְּבַר הַמְּשׁוֹתֵף לְכָל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי יֵשׁ בּוֹ שְׁוִיוּן, כִּי עוֹלָם הַזֶּה הַמְּאֻפְיֵן שְׁלוֹ הוּא עוֹלָם הַטְּבַע. מֵהַ שְׁנִמְצָא שִׁינוּי בְּצוּרָה הָאֲנוּשִׁית בְּמְקוֹמוֹת שׁוֹנִים, שִׁינוּי זֶה נּוֹבַע מֵהָאֱלֹהִים וְתִנְאֵי הַחַיִּים וְאִין זֶה נִחְשָׁב שִׁינוּי כָּלָל.

אֲבָל הַתְּכּוּנוֹת הָאֱלוֹקִיּוֹת בְּהַכְּרַח לֹא יִמְצָאוּ בְּאֻפְן שׁוּוֹה בְּכָל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי. אִם הַתְּכּוּנוֹת הָאֱלוֹקִיּוֹת הֵיוּ בְּכָל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי בְּאֻפְן שׁוּוֹה הִיָּה הָעוֹלָם עוֹלָם אֱלוֹקֵי, כִּי בְּכָל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי הִיָּתֵה נִמְצְאוֹת הַרוּחָנִיּוֹת בְּשׁוּוֹה. אֲבָל מֵאַחַר וְעוֹלָם זֶה הוּא עוֹלָם הַחוֹמֵר וְאֵינּוּ עוֹלָם רוּחָנִי, מִתְחַיֵּב מִכָּךְ שֶׁלֹּא יִהְיֶה שְׁוִיוּן בֵּין כָּל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי בְּעֵינֵי הַרוּחָנִי, וְהַעֵינֵי הַרוּחָנִי יִמְצָא רַק בְּחֵלֶק מִמֶּנּוּ.

12. ע"י כוזרי מאמר א כח, מג הנבואה הוכחה ליחוד.

13. ע"י גם בגבורות ה פרק עב.

14. ע"י שבת לא, א.

15. המהר"ל דן משתי בחינות: א. עולמינו עולם הטבע. ב. עולמינו אינו עולם נבדל, ולכן כפל הדברים.

אומות העולם שייכות לעולם הטבע. ישראל שייכים לעולם שמעל הטבע, עולם התורה ומפני כי עובדי כוכבים ומזלות הם מן העולם הטבעי, לכן היו שבעים אמות. כי עולם הטבע נברא בשבעת ימי בראשית, וכנגד שבעת ימי עולם הטבע היו שבעים אמות כנגד כל יום עשרה. והאמה היחידה היתה על הטבע, והיא כנגד השמיני, כי השמיני הוא על הטבע¹⁶. ולכן ראויה לישראל התורה שהיא על עולם הטבע. והתורה נבראת קדם שנברא העולם הטבעי¹⁷, וישראל נבראו גם כן קדם שנברא העולם הטבעי¹⁸. לכן כל ענין התורה שהיא בשמיני. כי הטבע היא תחת מספר שבעה. ומה שהוא על הטבע הוא שמיני, כמו שיתבאר בפרק שאחר זה. ולכן האמה הישראלית, אשר בחר ה' יתברך לחלקו, הם הם נתיחדו בפעולות האלהיות, שהם מצוות התורה, לפי מדרגת נפשם האלהית, במה שהיו מוכנים

קול חי

מאחר שהאומות שייכות לעולם הטבעי, לכן הן שבעים אמות. כי עולם הטבע נברא בשבעה ימים וכנגד כל יום מימי הבריאה נבראו עשר אמות. האומה היחידה שהיא מעל עולם הטבע, האומה הישראלית, היא כנגד המספר שמונה, כי המספר שמונה מבטא את מה שהוא מעל עולם הטבע. לכן ראויה התורה לישראל, כי הם מעל עולם הטבע. התורה נבראה לפני שנברא עולם הטבע, וגם ישראל נבראו קודם שנברא העולם הטבעי. לכן כל ענינה של התורה שייך למספר שמונה, כי עולם הטבע מבוטא במספר שבע, ומה שהוא מעל עולם החומר, מבוטא במספר שמונה, כמו שיתבאר בפרק הבא. לכן האומה הישראלית אשר בה בחר ה' יתברך שתהיה לחלקו, לה מיוחדות הפעולות האלויות - שהן מצוות התורה - לפי מהותה האלוית המיוחדת, מהות

16. דברי המהר"ל בנויים על יסודות מעולם הקבלה. כדי להבין את משמעותם של המספרים שבע ושמונה יש להבין את המושג עשר ספירות. הרמח"ל (מהדורת חיים פרידלנדר ספר הכללים כללי מאמר החכמה אות ב' הספירות) כתב: "הגילוי הזה שזכרנו, בכלל נקראה הארה, ופרטיו נקראם ספירות. והם פרטי גילוי, שהאדון ברוך הוא מתגלה ונמצא אל נמצאיו, להיות מציאותיותם מתהוות ומתקיימות בהיתלותם בו. ואמנם כפי כל המצבים והמקרים שגורה חכמתו יתברך שימצאו בנבראים, הגה כל כמה הבחנות ייבחנו בכלל הגילוי הזה שהוא סיבה לכולם. ואולם הקבלה שבידינו היא שהפרטים האלה כולם נכללים תחת עשרה סוגים, ונקראים עשר ספירות. וכולם אינם אלא אורו יתברך, שנמצא לנמצאים כפי מה שצריך להם. ונבחנים בו הבחנות האלה לא מצד עצמו, אלא מצד הנמצאים כפי בחינותיהם, מצביהם ומקריהם". הקב"ה אחד, הספירות הן ההתגלות של הבורא אל הנבראים בכל המצבים של המציאות. כלומר כל המציאות בבחינתה הרוחנית מתגלית ע"י עשר הספירות שהן חיצוניות לו. רצונו של הקב"ה בבריאת העולם הוא "גילוי" או "הארה" אל הנמצאים. הספירות הן הפירוט של אותו רצון. עוד כתב הרמח"ל (שם אות ז שמות הספירות והפרצופים): "שמות עשר הספירות בכלל הם: כתר, חכמה, בינה, חסד או גדולה, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. ואלה מתחלקים בחילוק אחר ונקראים חמישה פרצופים: כתר נקרא אריך אנפין, חכמה אבא, בינה אמא, השישה שהם חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד מתחברים ונעשים פרצוף אחד, ונקרא זעיר אנפין. ומלכות פרצוף אחד ונקרא נוקבא" (שם טו הנשמה ובחינותיה). "הנשמה של האדם מתחלקת לחמש בחינות נפש מנוקבא, רוח מזעיר אנפין, נשמה מאמא, חיה מאבא, יחידה מאריך אנפין". החלק הגשמי של האדם נאצל משבע הספירות התחתונות והנשמה שהיא חלק אלוקי באדם נאצלת מספירת הבינה. העולם הטבעי נאצל משבע ספירות תחתונות בבחינת עולם חסד יבנה. דהיינו מספירת חסד ולמטה. לאור זאת נבין את דרכו של המהר"ל בהרבה מקומות שהספירה שבע מבטאת את עולם הטבע והספירה שמונה מבטאת את העולם שמעל הטבע.

17. פסחים נד, א: "שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה, וגן עדן, וגיהנם, וכסא הכבוד, ובית המקדש ושמו של משיח".

18. ב"ר א, ד: "ששה דברים קדמו לבריאת העולם. יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות. התורה והכסא הכבוד נבראו. תורה מנין, שנאמר (משלי ח): ה' קנני ראשית דרכו. כסא הכבוד מנין, דכתיב (תהלים צג): נכון כסאך מאז וגו'. האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות".

לנבואה ורוח הקדוש ולהיות השכינה ביניהם. ועובדי כוכבים ומזלות, לפי מעלתם, נתן להם ז' מצוות שהם שבע מצוות בני נח.

הוכחה שתכונת נפש ישראל מתאימה לתורה ולא כך נפש העמים

ובפרק קמא דעבודה זרה (ב, ב): ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן (דברים לג, ב). מאי בעי בשעיר? ומאי בעי בפארן? מלמד, שהחזיר הקדוש ברוך הוא התורה על כל העולם, ולא רצו לקבלה, עד שבאו ישראל וקבלוה. ובמדרש (ספרי ואת הברכה אות שמג ויאמר) אמר, מלמד שהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה לבני עשו ואמר להם: רוצים אתם לקבל התורה, ואמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תרצח (שמות כ, יב). אמרו לו: כל ברכות של אותו איש ועל חרבך תחיה (בראשית כו, מ), אין אנו רוצים לקבלה. אמר לבני ישמעאל: רוצים אתם לקבל התורה. אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תגנב (שמות כ, יב). אמרו לו: כל ברכותיו של אותו איש והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו (בראשית טו, יב), אין אנו רוצים לקבלה, עד כאן.

בארו בזה הדברים אשר אמרנו. כי מצוות התורה שהם הפעולות האלהיות מתייחסות אל ישראל, שלפי מעלת נפשם הם מוכנים אל הפעולות האלהיות, והם ביחוד להם. אבל עובדי כוכבים ומזלות, מצד חסרונם ופחיתותם, אינם ראויים לפעולות האלהיות, שהם המצוות. והוא שהיה מחזיר התורה על כל אמה ולשון, ועצם נפשם ממאן לקבל הפעולות האלהיות. כי אם ישראל היו מוכנים לתורה מצד מעלת נפשם.

במדרש, תכונת נפש האומות הפכה של תורה

אמנם במדרש באר, כי לא בלבד שהם אינם מוכנים לתורה, שהם פעולות אלהיות, אבל יש

קול חי

המתבטאת במה שהיא מוכנה לנבואה, לרוח הקודש ולהשראת שכינה בתוכה. לאומות העולם, בהתאם למעלתם, ניתנו שבע מצוות בני נח.

בפרק ראשון של מסכת עבודה זרה למדנו: ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. מה רצה (חיפש) בשעיר? ומה רצה בפארן? מלמד, שהחזיר הקב"ה התורה על כל העולם, ולא רצו לקבלה, עד שבאו ישראל וקבלוה. ובמדרש אמר: מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה לבני עשו ואמר להם: רוצים אתם לקבל התורה? ואמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תרצח. אמרו לו: כל ברכות של אותו איש ועל חרבך תחיה, אין אנו רוצים לקבלה. אמר לבני ישמעאל: רוצים אתם לקבל התורה? אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תגנב. אמרו לו: כל ברכותיו של אותו איש והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו, אין אנו רוצים לקבלה, עד כאן.

במאמר זה בארו חכמים את שאמרנו קודם. מצוות התורה, שהן הפעולות האלויות, מתייחסות לישראל מפני מהותם המיוחדת המכשירה אותם לקיום המצוות, ולכן המצוות מיוחדות לישראל. אבל אומות העולם מצד שחסרה בהם המהות האלוית המיוחדת, פחותים הם מישראל ואינם ראויים אל הפעולות האלויות שהן המצוות. זוהי כוונת חז"ל באמרם, שהיה הקב"ה מחזיר התורה על כל אומה ולשון ומהותם הרוחנית מסרבת לקבל את המצוות. רק ישראל שמהותם הרוחנית מוכנה לקבלת התורה קבלוה.

אמנם המדרש (הספרי המובא לעיל) ביאר יותר מזאת, לא זו בלבד שאין לאומות תכונות

בהם הכנה אל הפך זה. ורצה לומר, כי עשו וישמעאל היו מוכנים אל פעולות שהם הפך התורה, וזה מצד ההכנה שבהם. כי אין ספק שברכתם לפי מה שהם היו מוכנים אליה בעצמם. ומה שזכר הכתוב הנה עשו וישמעאל? לומר כי עובדי כוכבים ומזלות ההם נפשם נוטה אל הקצה, וכל שנוטה הכנת נפשו אל הקצה הוא רע. וזהו ה' מסיני בא וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן. כי השם יתברך ראה כי פעולות התורה, הם הם הדרכים הישרים¹⁹ הם דרכי ה'. ראויים לאשר להם הכנה ממצעת²⁰, והיא התכונה הישרה. לא אל אשר תכונת נפשו נוטה אל הקצה, ופעולות שלהם אינם ישרים. וזכר בשביל כך עשו וישמעאל, שיש בכל אחד קצה אחד. כלומר, כי אלו שתי אמות עובדי כוכבים ומזלות תכונת נפשם נוטה מן האמצע, כל אחת לקצה אחד. לכך הם ממאנים לקבל התורה. וזהו שאמר כי האחד ברכתו על חרבך תחיה לרצח. וישמעאל ידו בכל בכח ובחזקה על הבריות. ואלו שניהם תכונות רעות מחלקות, כל אחד ואחד נוטה לקצה אחד, כאשר ידוע לחכמי אמת²¹. ובשביל כך היו תכונתן ממאן לקבל התורה.

קול חי

מתאימות לקבלת התורה, אלא יש בהן תכונות שהן הפך התורה. רצה המדרש לומר, כי מהות עשו וישמעאל מביאה לכך, שפעולותיהם הן פעולות המנוגדות לתורה. עניין זה מובן, משום שברור שהברכות שנתברכו בהם אומות אלו מתאימות למהותן העצמית. מדוע במדרש הוזכרו דווקא שתי אומות אלו עשו וישמעאל? כי כוונת המדרש לומר שעמים אלו במהותם נוטים אל הקצה, וכל מי שבמהותו נוטה אל הקצה הוא רע. וזהו הכוונה באמרם: ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וכו'. ה' יתברך ראה שפעולות התורה, שהן דרכי ה', הן הדרכים הישירות המתאימות למי שתכונת נפשו ממוצעת ואינה נוטה אל הקצוות, כלומר שיש לו תכונת הישר, ואינן מתאימות למי שתכונת נפשו נוטה אל הקצה ומעשיו אינם ישרים. לכן הזכירו חז"ל את עשו וישמעאל, כי בכל אחת מאומות אלו ישנה תכונה הנוטה מן האמצע אל הקצה, ולכן אינם רוצים לקבל את התורה. זה מה שאמרו חז"ל כי עשו ברכתו "על חרבך תחיה" לרצוח. וברכת ישמעאל "ידו בכל" למשול בכח ובחזקה על הבריות. אלו הן שתי תכונות שונות ששתיהן רעות, וכל אחת מהן נוטה אל קצה אחר, כמו שידוע דבר זה לחכמי הקבלה, ובשל תכונות אלה מהותם אינה מתאימה לקבל את התורה.

19. יבואר בפרק יא.

20. ע" במבוא.

21. ז"ל ר' צדוק הכהן מלובלין בקומץ המנחה חלק ב' אות [עט] ד"ה פרשת וישלח: "ענין ימין ושמאל שהם ב' זרועות עולם (שכל מה שבנפש יש בעולם, זרועות בנפש וזרועות בעולם, כמו שאמרו זכרם לברכה. והם צפון ודרום קור וחום). חסד וגבורה שהם זרועות כגוף, שעיקר כח הגוף בזרוע. והם ב' ראשי המדות. חסד הוא אהבת עצמו וזולתו ולהטיב לאחרים ולעצמו, והגבורה להיפך. והם בעלמא דשקרא ב' כחות רעות, תאוה להטיב לעצמו ורציחה. כמו שכתוב בזוהר (פ' בלק קצט) על הפסוק וזרח משעיר. מה כתיב בה לא תרצח כו' מהר פארן. מה כתיב בה לא תנאף. שישמעאל ועשו הם ב' זרועות עלמא דשקרא. זה זרוע ימין שהוא בנו של אברהם, שאחז באותה מדה ועולם האמת בגמילות חסדים ויטע אשל וכמו שנאמר חסד לאברהם. וזה בנו של יצחק שאחז במדת הגבורה אמיתית שהוא לגבי עצמו כובש יצרו, כמו ששמעתי על הפסוק ויצחק בא וגו' והוא יושב בארץ הנגב מנוגב מכל תשוקה וחמדה. וכמו שנאמר פחד יצחק. והחסד מיוחד לימין ששם תוקף הכח. כי חסד הוא התפשטות עד אין קץ. מה שאין כן גבורה. אי אפשר לה בהתפשטות שיחריב העולם רק בצמצום, כפי מדת המשפט. והם ב' הפכים כימין ושמאל קור וחום". ובזוהר פרשת פנחס (דף ריח, ב מהדורת הזוהר עם פירוש הסולם אות צז): אברהם לצד ימין יצחק לצד שמאל. ולקמן בפרק מו כתב המהר"ל שהחרב הוא נוטה לצד שמאל.

אָמַנְם בְּגִמְרָא (ע"ו ב, ב) לֹא אָמְרוּ רַק שֶׁהֵם לֹא רָצוּ לְקַבְּלָהּ. וְהַפְּנִינָה בָּזָה, כִּי אֵין רְאוּי לָהֶם הַתּוֹרָה וְהַמְצֻוֹת, שֶׁהֵם הַפְּעֻלוֹת וְהַמְעֻשִׁים הָאֱלֹהִיִּים, שְׂאִין נַפְשָׁם מוֹכֵן לָזֶה, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל מְצַד נַפְשָׁם הָאֱלֹהִית. וּמִפְּנֵי זֶה רְאוּי לָהֶם הַפְּעֻלוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת וְהֵם מְצֻוֹת הַתּוֹרָה.

ישראל במעלת אדם – מוכנים לדברים אלו

וְהוּא עֲצָמוּ מַה שְׂאָמְרוּ וְזָכוּנָם לְבִרְכָה (יבמות סא, א): אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְאֵין עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמְזֻלוֹת קְרוּיִים אָדָם²². בְּאוֹר עֲנִין זֶה, שֶׁהַהֲבָדֵל הַמֵּיחַד אֲשֶׁר בֵּין הָאָדָם וּבֵין שְׂאָר בְּעֵלֵי חַיִּים, מַה שֶׁהָאָדָם יֵשׁ לוֹ נֶפֶשׁ אֱלֹהִית. וְהִנֵּה אוֹתָם אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם נֶפֶשׁ אֱלֹהִית, הֵם מוֹכְנִים לְדַבְרֵים אֱלֹהִיִּים, כְּמוֹ הַנְּבוּאָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְדָבָר זֶה לֹא תִמְצָא רַק בְּעַם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. לְכֶךְ הֵם קְרוּיִין אָדָם בְּפֶרֶט בְּשִׁלְמוֹת²³, בְּמַה שִׁישׁ בָּהֶם כֹּל אֲשֶׁר רְאוּי לְהִיּוֹת לְאָדָם, שֶׁנִּקְרָא אָדָם בְּפֶרֶט, מִפְּנֵי שִׁישׁ בּוֹ מַעֲלָה אֱלֹהִית וְאֵינוֹ טְבָעִי. וּלְפִיכֶךְ אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם. וּמִפְּנֵי זֶה, הַמְצֻוֹת שֶׁהֵם הַפְּעֻלוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, מְתִיחֶסוֹת בְּפֶרֶט לְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁלְמוֹת, כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר עוֹד.

לגר יש מעלת ישראל

וְאֵל יִקְשֶׁה, אִם כֵּן הִגֵּר אֵיךְ אֲפָשָׁר שִׁיְהִיָּה מְקַבֵּל הַתּוֹרָה, כְּאֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ תְכוּנָה נִפְשִׁית שְׂאֵינָה טוֹבָה? אֵין זֶה קִשְׂיָא כָּלֵל. כִּי מֵאַחַר שֶׁבֵּא לְהַתְגַּיֵּר, הִנֵּה יֵשׁ לוֹ תְכוּנָה יִשְׂרָאֵלִית. וְכֹאֲשֶׁר נִתְגַּיֵּר,

קול חי

הַמְדַרְשׁ בִּיָּאֵר שֶׁמְהוֹת הָאוֹמוֹת מִתְנַגְּדֵת לְתוֹרָה, אַךְ בְּגִמְרָא נֹאמֵר רַק שֶׁלֹּא רָצוּ לְקַבְּלָהּ. כּוּוֹנְתָם לֹוֵמֵר שְׂאֵין הַתּוֹרָה וְהַמְצֻוֹת, הֵינּוּ הַמְעֻשִׁים הָאֱלוֹקִיִּים, מִתְאִימִים לָהֶם לְפִי מְהוֹתָם הַלְאוֹמִית, רַק לְיִשְׂרָאֵל, מְצַד נַפְשָׁם הָאֱלוֹקִית, מִתְאִימִים הַתּוֹרָה וְהַמְצֻוֹת.

זוֹהִי גַם כּוּוֹנֵת חוֹז"ל בְּמַה שְׂאָמְרוּ: אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְאֵין עוֹבְדֵי קְרוּיִים אָדָם. כּוּוֹנְתָם לֹוֵמֵר שֶׁהַהֲבָדֵל בֵּין אָדָם לְשָׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים הוּא בְּכֶךְ שֶׁלֹּאֲדָם יֵשׁ נֶפֶשׁ אֱלוֹקִית. מִי שִׁישׁ לוֹ נֶפֶשׁ אֱלוֹקִית הוּא גַם בְּעַל הַכְּנָה מִתְאִימָה לְדַבְרֵים אֱלוֹקִיִּים כְּמוֹ הַנְּבוּאָה וְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ, וְדָבָר זֶה לֹא נִמְצָא רַק בְּעַם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' יִתְבָּרַךְ. לְכֵן הֵם קְרוּיִים אָדָם, הֵינּוּ תוֹאֵר "אָדָם" נִמְצָא בָּהֶם בְּמִיּוּחַד בְּאוֹפֵן שֶׁלֵם, כִּי בָהֶם נִמְצָא כֹל מַה שְׂרָאוּי שִׁימְצָא בְּאָדָם. הָאָדָם נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה, מִפְּנֵי מַעֲלָתוֹ הַרוּחָנִית וְשְׂאֵינּוּ חוֹמְרִי, לְכֵן: "אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם". מְשׁוּם כֶּךְ הַמְצֻוֹת שֶׁהֵן הַפְּעֻלוֹת הָאֱלוֹקִיּוֹת, מְתִיחֶסוֹת בְּפֶרֶט לְיִשְׂרָאֵל בְּאוֹפֵן הַשֵּׁלֵם, וְכְמוֹ שִׁתְּבָאֵר עוֹד בְּפֶרְקִים הַבָּאִים.

אִם תִּשְׁאֵל, לְפִי הָאִמּוֹר, אֵיךְ יוֹכֵל הִגֵּר - אֲשֶׁר תְכוּנָת נַפְשׁוֹ אֵינָה טוֹבָה וְאֵינָה מִתְאִימָה לְתוֹרָה - לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה? אֵין זֶה שְׂאֵלָה כָּלֵל. כִּי הַעוֹבְדָה שֶׁהוּא בֹא לְהַתְגַּיֵּר מְעִידָה שִׁישׁ לוֹ תְכוּנָה

22. ע"י דרך החיים פ"ג מ"ד: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר: כי בצלם אלוהים עשה את האדם". באר שם המהר"ל ז"ל: "ואף שאמר חביב האדם, אין זה כולל כל מין האדם, כי כבר אמרו ז"ל: כי אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם. כאלו שלימות הבריאה שהוא לאדם בפרט, הוא לישראל לא לאומות, כאשר בארנו פעמים הרבה, מה שישראל בפרט נקראים אדם, והוא דבר ברור מאד. ואף כי מעלה זאת אינה רק לישראל בלבד, אמר על זה חביב האדם ולא אמר חביבין ישראל, וזה כי הפרט גדול יש. אף כי גם מעלה זו היא לישראל בפרט, מ"מ יש צורת אדם באומות ג"כ, רק שעיקר צורת אדם לא נמצא באומות. מ"מ נמצא הצלם הזה אצל שאר אומות, רק שאינו נחשב לכלום. ולכן לא אמר חביבין ישראל שנבראו בצלם אלהים. ועוד כי כאשר נברא האדם היה מעלה זאת לאדם ולגו אף כי אינם בשם ישראל נקראים. ואם אחר שבחר הש"ת בישראל נתמעט הצלם הזה אצל האומות, מ"מ הצלם האלהי הוא שייך לאדם במה שהוא אדם ודבר זה מבואר".

23. כוונתו שבישראל יש את מעלת האדם בשלימות לכן עיקר שם אדם נאמר לישראל.

נעֲשֶׂה טַפִּיל²⁴ לְאִמָּה הַיִּשְׂרָאֵלִית, וְהָרִי הוּא כְמוֹהָ, וְעַם כָּל זֶה אָמְרוּ (יבמות מז, ב): קִשִּׁים גְּרִים לְיִשְׂרָאֵל כְּמוֹ סַפְחָת. כִּי הַסַּפְחָת²⁵ מְזַגוּ אֵינּוּ טוֹב, וּמְקַלְקֵל הַבֶּשֶׂר²⁶ שֵׁישׁ לוֹ מְזַג טוֹב.

מדוע ישראל להוטים אחר ע"ז?

וְאֵל יִקְשֶׂה, הָרִי נִמְצָא כִּי יִשְׂרָאֵל, הָיוּ הָעַם הַנִּבְחָר עִם הַתְּכוּנָה הַטּוֹבָה שֶׁהִיְתָה לָהֶם, הָיוּ לְהוֹטִין בְּיוֹתֵר אַחַר עֲבוּדָה זָרָה מִכָּל הָאֲמוֹת. כִּי דָבָר זֶה יִתְבָּאֵר עוֹד בְּאֲרִיכוֹת בְּפָרְקִים הַבָּאִים²⁷.

קול חי

ישראלית. בשעה שמתגייר הוא מתחבר אל האומה הישראלית ונעשה כמוה. עם כל זה אמרו חז"ל: קשים גרים לישראל כספחת. כי הספחת, שהוא גידול שנוסף באדם, הוא דבר שאינו טוב ומקלקל את בשר האדם שהוא בעל מזג טוב.

ואל תשאל, כיצד יתכן שעם ישראל, שהוא העם הנבחר, בעל התכונות האלויות הטובות שהיו בהם, היו להוטים אחר עבודה זרה יותר משאר האומות. כי דבר זה יתבאר באריכות בפרקים הבאים.

סיכום הפרק

בתחילת ספרו דן המהר"ל מהי חובתו של האדם בעולמו. שאלה זו נובעת משאלה אחרת הקודמת לה. במה התייחד האדם משאר היצורים. רק כאשר יתברר יחודו של האדם נוכל לגזור מכך גם על תפקידו המיוחד. המהר"ל הולך כאן בדרכו של הרמב"ם במו"נ. גם הרמב"ם מעלה בתחילת חיבורו את השאלה מהי חובת האדם בעולמו ופותח בנושא מהו המייחד את האדם. תשובת הרמב"ם שונה באופן מוחלט מתשובת המהר"ל. דבר המעיד כבר בתחילת החיבור על כיווני חשיבה ותפיסת עולם מחשבתית שונה. הרמב"ם בפ"א מבאר כי צלם אלוקים שבאדם הוא ההשגה השכלית של האדם. צלם משמעותו מהות הדבר, ובלשונו (מהדורת הרב קאפח עמ' יז): "הענין אשר בו נהיה הדבר ונעשה מה שהוא". לדעתו האדם צריך להשתמש בשכלו כדי להגיע אל ידיעת האלוקים (שם פרק ד). לעומתו המהר"ל סובר שהמייחד את האדם היא: "מעלתו במה שיש לו נפש שכלית". אולם אין הנפש השכלית של המהר"ל כהשגה השכלית של הרמב"ם. לרמב"ם ההשגה השכלית היא היכולת לתפוס דברים לנתחם ולהסיק מסקנות (מו"נ ח"א פ"ז). הנפש השכלית שעליה מדבר המהר"ל היא נשמת האדם החלקי האלוקי שנמצא באדם. יחוד זה מחייב את האדם לעמל תורה.

בפרק זה הניח המהר"ל הנחת יסוד שתלך ותתבהר בהמשך הרצאתו. התורה והמצוות הן הפעולות האלויות שלשם ביצוען נברא האדם. בענין זה, ישראל נקראים אדם, כי הם התייחדו למימושן של הפעולות האלוהיות בשלימות.

24. מחובר, קשור אל. יתכן שהמהר"ל בחר במילה זו כי היא בעלת משמעות כפולה, גם מחובר אל אבל גם במעלה פחותה. ע"י כוזרי מאמר א, כז: "כל מי שנלוה עלינו מן האומות כיחיד יבואוה מן הטוב אשר יטיב עמנו האלוה אבל שוה לא ישוה אלינו".

25. תוספת וטפילה על האדם. הגדרת המהר"ל בהקדמה לדרוש על התורה.

26. רש"י ביבמות: "שאוחזים מעשיהם הראשונים ולמדים ישראל מהם".

27. לא באר זאת בתפארת. אבל באר זאת בנצח ישראל סוף פ"ב ופ"ג.

פרק ב

נושא הפרק: התורה משלימה את האדם הטבעי

האדם נברא חסר, מצוות התורה משלימות את האדם
 התבאר לך, כי הפעולות האלהיות, שהם מצוות התורה, הם ראויים לאדם לפי מדרגת נפשו
 האלהית שהיא בקרבו. והפעולות האלו הם השלמת האדם, שבהם ישלם, עד שהוא הבריאה,
 אשר בה רצון בוראו¹. ויתבאר בפרקים הבאים דבר זה באריכות, בעזרת נותן התורה. ובזה
 הפרק יתבאר דרך כללות בקצור, שהאדם יציר כפול של הקדוש ברוך הוא, מבחר התחתונים,
 חסר עד שהוא נשלם על ידי מעשה עצמו. ועל ידי מצוות התורה יגיע האדם אל ההשלמה.
 כי מצד שיש בו נפש אלהי, שיש בו הכנה² אלהית, לכן, אין השלמתו בדבר שהוא טבעי,
 אבל השלמתו בתורה ובמצוה, שהוא על הטבע.

התורה מעל הטבע

ודבר זה מבאר במקומות הרבה, שמצוות התורה הם יותר במדרגה ובמעלה מן הטבע.
 ובמזמור (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל וגו', ואחר כך התחיל לומר תורת ה' תמימה וגו'
 עד סוף המזמור. ויש מן תחלת המזמור עד תורת ה' תמימה שבועה פסוקים, ואחר כך תורת
 ה' תמימה. פי הנהגת הטבע נברא בשבעה ימי בראשית, ואלו התורה היא על הטבע והיא
 מדרגה שמינית. ועל פי טעם זה מזמור אשרי תמימי דרך (תהלים קיט) שהוסד על התורה, יש

קול חי

התבאר בפרק הקודם כי הפעולות האלוקיות, שהן מצוות התורה, מתאימות לאדם לפי מעלת
 נפשו. הפעולות האלוקיות שצריך האדם לפעול משלימות את האדם, ובהיותו שלם הוא הנברא
 אותו רצה הקב"ה בבריאת העולם. דבר זה יתבאר באריכות, בעזרת נותן התורה, בפרקים
 הבאים. בפרק זה יתבאר באופן כללי ובקיצור שהאדם - יציר כפול של הקב"ה, שהוא הנבחר
 מבין הברואים בעולם הגשמי - נברא חסר, והשלמתו נעשית על ידי מעשיו. מעשים אלו הם
 מצוות התורה שעל ידן יגיע אל השלמות. מכיוון שבאדם נפש אלוקית, יש לו יכולת רוחנית,
 לכן אין השלמתו בדברים גשמיים, אלא השלמתו בתורה ובמצוות שהן מעל עולם החומר.

דבר זה, שהתורה והמצוות הן מעל עולם החומר, מבואר במקומות רבים. בתהלים יט במזמור
 השמים מספרים כבוד אל, מופיע הפסוק: תורת ה' תמימה וכו'. מתחילת המזמור עד פסוק זה יש
 שבעה פסוקים, והפסוק: תורת ה' תמימה הוא השמיני. סיבת הדבר, כי הטבע וחוקיו נוצרו
 בשבעת ימי בראשית, ואילו התורה, שהיא מעל מדרגת הטבע, היא במדרגת השמונה. טעם זה
 הוא גם הסיבה שמזמור אשרי תמימי דרך, העוסק בתורה, בנוי משמונה פסוקים לכל אחת
 מאותיות האלף בית, לפי שהתורה היא במדרגת השמונה, שהיא מעל הטבע שנוצר בשבעת ימי
 בראשית.

1. דבריו כאן רמז שהאדם הוא תכלית הבריאה, דבר זה יתבאר עוד לקמן פרק י"ב.
 2. האדם נברא עם פוטנציאל (כח) רוחני שצריך לבא לידי יישום (בפעול) על ידי האדם.

בו שמונה אלף"א בית"א. שהתורה היא מדרגה שמינית, שהיא על הטבע, שנברא בשבעת ימי בראשית.

מה שמעל הטבע יש בכוחו לתקן את עולם הטבע

וכן כל דבר שהוא על הטבע, והוא תקון מה שחסר הטבע, הוא אחר השבעה. וזה טעם מילה בשמיני. כי האדם מצד הטבע נברא עם הערלה, והוא פחיתות הטבע, והמילה היא תקון הטבע. ולפיכך, תקון הזה הוא ביום השמיני, לפי שהוא אחר הטבע שנבראת בששת ימי בראשית. ומעתה תדע כי המצוות שהם הפעולות האלהיות והם מעשה האדם, יגיע בהם האדם למדרגה שהיא⁴ על הטבע. וראוי שיהיה כך. כי מעשה האדם במה שהוא בעל שכל, הוא יותר במעלה מן הטבע. שהרי הטבע הוא פח חמרי בלבד, ואילו האדם הוא שכלי.

אף שהטבע ברצון הבורא, מעלת האדם שהוא שכלי-רוחני גבוהה יותר

ואם יאמר כי פח הטבע פועל בכח שהוא מן השם יתברך⁵. נאמר גם כן, כי האדם שהוא שכלי פועל בכח השכל שנתן לו השם יתברך. ולפיכך, ראוי אל האדם שהוא שכלי, והשכל הוא על הטבע, המצוות האלהיות שהם המעשים שאינם טבעיים, ועל ידם יגיע האדם אל מעלה עליונה, שהיא⁶ למעלה מן הטבע, הוא עולם הנבדל.

קול חי

וכך כל דבר שהוא מעל הטבע, והוא משלים את הטבע, הוא אחר השבעה. זה הטעם לכך שמצות המילה ביום השמיני. האדם מצד הטבע נברא עם הערלה וזה חסרון ביצירה הטבעית. המילה באה לתקן חסרון זה, לכן התיקון מתבצע ביום השמיני. מכאן תלמד כי האדם המקיים את המצוות, כלומר את הפעולות האלויות, יגיע באמצעותן למדרגה שהיא מעל הטבע, וכך ראוי שיהיה, כי האדם, שהינו בעל מטען רוחני, הוא במעלה גבוהה יותר מעולם הטבע, כי הטבע הוא חומרי בלבד ואילו האדם רוחני.

אם ישאל השואל, הרי הטבע פועל בכח שניתן לו מה' יתברך, אם כן גם בטבע יש מהמימד הרוחני? נאמר, שאמנם כן, אבל האדם פועל בכח הצד הרוחני אלוקי שבו, שניתן לו מהבורא, וצד זה גבוה יותר מאשר החומר. לכן לאדם הרוחני שהוא מעל העולם החומרי, ראויות לו מצוות ה', שהן מעשים שאינם מוכרחים מעולם הטבע, ובקיומם יגיע האדם אל מעלה עליונה, מעלת העולם הרוחני, שהוא למעלה מעולם החומר.

3. כוונתו רק על ימי המעשה חוץ משבת, או יתכן שצ"ל בשבעת.

4. ע"פ ד"ר, ובד"ל: שהוא.

5. במו"נ ("ח"א פרק טז) דן הרמב"ם במילה "צור". כותב הרמב"ם כי מילה זו משמשת גם למקור וגם לדבר הנחשב כלומר גם המחצב וגם האבן נקראים צור, גם הקב"ה נקרא צור כי הוא המקור לכל נמצא. משמע מדברי הרמב"ם שכוונתו לומר שעולם הטבע הוא חלק מהמהות האלויות. כבר יחסו לרב דוד נייטו (מחבר "הכוזרי השני") את האמירה הטבע בגימטריה אלוקים. גם המהר"ל נוקט בדרך זו (גבורות פרק נה): "הטבע הוא שלוחו של הקב"ה לפעול בעולם הזה וכל דבר בעולם השם יתברך פועל על ידי הטבע והוא שליח המקום".

6. ע"פ ד"ר, ובד"ל: שהוא.

עולם הטבע - יציר הקב"ה, אינו שלם בעצמו והוא נשלם ע"י האדם

ובמדרש (תנחומא תוריע אות ה)⁷: שאל טורנוסרופוס הרשע: איזה מעשים נאים של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם. אמר לו טורנוסרופוס הרשע: ראית השמים והארץ, יכול האדם לעשות כיוצא בהם? אמר לו רבי עקיבא: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטים עליו, אלא אמר דברים שהם מצויין בבני אדם. אמר לו: למה אתם מוללים? אמר לו: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקדוש ברוך הוא. הביא לו רבי עקיבא שבלים וגלסקאות. אמר לו טורנוסרופוס הרשע: אם הקדוש ברוך הוא רוצה במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו רבי עקיבא: ולמה טבורו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכתו? ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול, שלא נתן הקדוש ברוך הוא המצוות אלא לצרף האדם בהם. לכך אמר דוד⁸ כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל, ה) עד כאן.

ובאור זה, כי טורנוסרופוס היה סבור כי מעשה האדם פחותים מן מעשה הטבע, במה שהטבע פעל אלהי. לכך אמר, שהמילה היא יותר פחותה מן הערלה, שהיא מעשה הטבע שפעל השם יתברך, ואלו המילה מעשה האדם. והשיב לו, שאין הדבר כך, כי מעשה האדם, במה שהוא

קול חי

מצאנו במדרש: שאל טורנוסרופוס הרשע: איזה מעשים נאים של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם. אמר לו טורנוסרופוס הרשע: ראית השמים והארץ, יכול האדם לעשות כיוצא בהם? אמר לו רבי עקיבא: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטים עליו, אלא אמר דברים שהם מצויים בבני אדם. אמר לו: למה אתם מוללים? אמר לו: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקדוש ברוך הוא. הביא לו רבי עקיבא שבלים וגלסקאות. אמר לו טורנוסרופוס הרשע: אם הקדוש ברוך הוא רוצה במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו רבי עקיבא: ולמה טיבורו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכתו? ומה שאתה אומר: למה אינו יוצא מהול? שלא נתן הקדוש ברוך הוא המצוות אלא לצרף האדם בהם. לכך אמר דוד: כל אמרת אלוה צרופה. עד כאן.

ביאור מדרש זה, טורנוסרופוס חשב כי מעשי האדם פחותים ממעשה הטבע, כי מעשי הטבע הם מעשים מושלמים שהם מעשי הבורא. לכן לדעתו המילה היא פגימה, בעוד שהערלה מעולה ממנה, מפני שהערלה היא מעשה הטבע שפעל ה', והמילה מעשה האדם. השיב לו רבי עקיבא שאין הדבר כמו שהוא סבור, אדרבא, מעשה האדם, שהוא רחוני, נעלה יותר ממעשה הטבע

7. המהר"ל אינו מדייק בהבאת המדרשים כלשונם, וז"ל המדרש: "מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם נאים. אמר לו טורנוסרופוס: הרי השמים והארץ, יכול אדם לעשות כיוצא בהם? אמר לו רבי עקיבא: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו אלא אמר דברים שהם מצויין בבני אדם. אמר לו למה אתם מולין? אמר לו: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה. הביא לו רבי עקיבא שבלים וגלסקאות, אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם. אמר לו: אין אלו נאים יותר מן השבלים? אמר לו טורנוסרופוס: אם הוא תפך במילה למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו רבי עקיבא: ולמה שוררו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכתו? ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול לפי שלא נתן הקב"ה את המצוות לישראל אלא לצרף אותם בהם, ולכך אמר דוד (תהלים יח): כל אמרת ה' צרופה".

8. פסוק זה מקורו במשלי בדברי אגור בן יקה, אך גם דוד אמר: "אמרת ה' צרופה" (שמואל ב' כב, לא; תהלים יח, לא).

פעל האדם שהוא בעל שכל, יותר במדרגה מן הטבע, שהוא כח חמרי בלבד. וכמו שהוכיח לו מן החטים, שהוא פעל הטבע והוא חסר, עד שישלם על ידי אדם השכלי. שמוזה תראה כי פעל השכל הוא על הטבע.

הטבע נוצר חסר

והוסיף עוד לשאל. אם כן למה אין התינוק יוצא מהול, אחר שהשם יתברך חפץ במילה, ואינו רוצה כלל בערלה? כי עדין חשב, אף כי פעל האדם הוא יותר במעלה, במה שהוא פעל האדם בעל שכל, מכל מקום, אין לומר שפעל הטבע הוא בחסרון. ואם היה חפץ במילה והערלה היא רע, אם כן למה לא השלים השם יתברך את הטבע, ויצא התינוק ממעי אמו מהול? ודבר זה לא יספיק התשובה מן החטים, שאף כי הגלסקא פעל בעל שכל יותר נבחר, מכל מקום, גם השבלים שהם מעשה הטבע טובים, רק שפעל בעל השכל יותר משבת, אבל אין לומר שפעל הטבע הוא חסר. ועל זה השיב, כי בודאי פעל הטבע הוא חסר גם כן, כמו שתראה, כי התינוק יוצא עם הטבור והאם צריכה לחתכו, עד שתראה מזה כי הטבע אין בו השלמה. ואם כן אין זה קשיא מה שיוצא התינוק עם הערלה. כי אין פעל הטבע בשלמות. כי אלו היה פעל הטבע בשלמות, לא היה במעשה הטבע שנוי. שהדברים אשר בהם השלמות אין שנוי בהם. אבל אין בו השלמה, בפרט אל האדם השכלי, שיש לו מעלה על הטבע מצד השכל.

עולם הטבע אינו שלם ביחס למדרגת האדם

ובמדרש עוד (ב"ר יא, ו):⁹ כל מעשה שישת ימי בראשית צריכים עשייה אחרת, כגון חטים

קול חי

החומרי. רבי עקיבא הוכיח זאת מהחטים, שהן מעשה הטבע, והן אינן מושלמות עד שהאדם, שהוא בעל השכל, משלים אותן ועושה אותן ראויות למאכל. מזה נדע כי מעשה האדם הוא מעל מעשה הטבע.

הוסיף טורנסרופוס לשאול: אם כן, למה אין התינוק יוצא מהול, אם אין הקב"ה רוצה במציאותה של הערלה צריך היה לברוא את האדם ללא הערלה? גם לאחר דבריו הקודמים של רבי עקיבא, שמעשה האדם מעולים ממעשה הטבע, עדיין חשב טורנסרופוס שאין לומר שבטבע נוצרו דברים שליליים. לכן אם הערלה היא דבר רע, היה צריך הקב"ה לברוא את האדם מהול בלא ערלה. כאן לא תספיק הדוגמה שהביא רבי עקיבא מהחטים, כי אף שהעוגיה היא דבר מושלם יותר מהחטים, לפי שהיא מעשה אדם בעל שכל, מכל מקום גם השיבולים, שנוצרו בטבע, הן דבר טוב רק שאינו מושלם, אבל אין לומר שהטבע יוצר דברים שהם בעלי חסרון. על זה השיב לו רבי עקיבא שהטבע יוצר דברים בעלי חסרון, כמו שאנו רואים בלידה, שהתינוק יוצא עם חבל הטבור ויש צורך לנתק את חבל הטבור, מכאן אנו למדים שהטבע יוצר דברים שהם בעלי חסרונות. בדומה לזה יוצא התינוק עם הערלה כי מעשה הטבע אינו שלם. אם מעשי הטבע היו שלמים לא היה מקום לשנות אותם, כי הדבר השלם אינו צריך שינוי. אבל מעשה הטבע, בפרט ביחס לאדם השכלי, אינו מעשה שלם.

עוד מצאנו במדרש: כל מעשה ששת ימי בראשית צריכים עשייה אחרת, כגון חטים צריכים

9. מדרש בראשית רבה יא, ו: "פילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה, אמר לו: אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה

צריכים לטחון. החרדל צריך להמתיק. התרמוס צריך להמתיק, עד כאן. וכל זה מפני כי אין פעל הטבע בעל השלמה בעצמו אל האדם, שיש בו השכל שהוא על הטבע, וזהו מדרגת הטבע כמו שאמרנו. ולפיכך כל אשר נברא בששת ימי בראשית אין השלמה בו אל האדם. ולכך, אין זה שאלה אם נברא התינוק בלא מילה, שזה שיך אל פעל הטבע במה שהוא פעל חסר, ואינו במדרגת ההשלמה אל האדם השכלי. ואלו נברא האדם בשלמות כאשר יצא מבטן אמו, אם כן היה האדם טבעי בלבד. ולכך נתנה לו המילה, שהיא השלמתו, ביום השמיני, כי כל השלמת האדם על הטבע, לכן המילה, שהיא השלמתו והיא על הטבע, שקולה כנגד כל התורה¹⁰.

החסרון בעולם הטבע אינו חסרון במעשה הקב"ה, אלא נעשה ברצונו ובחוכמתו ואל תאמר כי יהיה חסר ושלום בפעל השם יתברך דפי, אין זה כך. רק הכל הוא בחכמה לפי

קול חי

לטחון, החרדל צריך להמתיק, התרמוס צריך להמתיק, עד כאן. התיקון שצריך האדם לעשות לאותם הגידולים, שהם יצירת הטבע, נובעים מכך שאין מעשי הטבע שלמים דיים עבור האדם שהוא רוחני והוא מעל הטבע, לכן כל מה שנברא בששת ימי בראשית אינו דבר שלם עבור האדם. משום כך גם השאלה למה נברא התינוק כשאינו מהול אינה שאלה, שהרי הערלה היא מעשה הטבע, שהוא מעשה חסר ביחס לאדם. אילו יצא הולד ממעי אמו כשהוא מהול, היתה המילה פועל הטבע והיתה שייכת לעולם החומרי, ואז היה האדם חסר. לכן ניתנה לו המילה, שהיא השלמתו, ביום השמיני, מאחר שכל השלמת האדם היא בדברים שהם מעל הטבע. לכן המילה, שהיא משלימה את האדם, היא מעל העולם החומרי ושקולה כנגד כל התורה.

מהדברים שנאמרו למעלה אין להסיק חלילה שיש דופי במעשה הקב"ה. הבריא נבראה בחכמה

לאדם הראשון? אמר לו: מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו? אמר לו: מפני שגדל עמו בשטות. אמר לו: אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות. אמר לו: ולאין מילא אתינן אתמא. אמר לו: להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון: החרדל צריך למתוק, התרמוסים צריך למתוק, החיטין צריכין להטחון, אפילו אדם צריך תיקון¹⁰.

10. נדרים לב, א: "גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה, שנאמר: כי על פי הדברים האלה". ושם בחידושי אגדות כתב המהר"ל: "ששקולה כנגד כל המצוות. גם דבר זה מבואר, וזה מפני כי כל המצוות אינם רק שיהיה ברית וחבור בין הש"י ובין האדם, כי כל התורה היא הברית כאשר ידוע, והמילה עצמה היא הברית ג"כ בין השם יתברך ובין האדם, ולכך המילה וכן השבת הם שקולים כנגד כל המצוות. ואולי אם יאמר שכל זה קשיא, למה המילה ברית בין השם יתברך ובין האדם, כבר התבאר זה כי ראוי שתהיה התורה שהיא שלימת האדם וכן השבת שהיא השלמת האדם בנפשו כי כל ימי השבוע אין נפשו בשלימת כאשר יגע במלאכה וכאשר בא השבת הוא נח ואז שבת וינפש, וכן המילה שהוא השלמת האדם כמו שהתבאר לכך אלו הם ברית בין השם יתברך והאדם, כי הברית הוא הצירוף והחיבור שיש בין השם יתברך ובין האדם, ואין ספק כי ע"י השלמת הזכר הוא החיבור והברית, ולכך יש ברית בין השם יתברך ובין האדם מצד התורה שהיא השלמת האדם מצד השכל, ויש ברית וחבור בין הש"י [והאדם] מצד הנפש וזהו ענין השבת, וכמו שאמרו ז"ל (ביצה טז, א) שבת וינפש נפש יתירה נתנה לאדם בשבת ובמצאי שבת נטלה הימנו דכתיב שבת וינפש ווי אבדה נפש, ומצד הנפש היתירה יש לאדם ברית עם השם יתברך וזה דוקא מצד, כי השבת אסור במלאכה שכל מלאכה היא טורח הנפש ואין הנפש בשלימותה רק בשבת אז הנפש בשלימת לכך השבת הוא לנפש שממנו התנועה ובשבת היא בשלימות וזהו ברית, ויש ברית מצד המילה כי המילה השלמה לאדם מצד הגוף, וכל אחד השלמה בפני עצמו, כי התורה היא השלמה שכלית, השבת השלמה לנפש, המילה השלמת הגוף, ודבר זה יש לך להבין מאוד. וכאשר אלו הג' הם בשלימות, אז יש כאן ברית וחבור לאדם עם השם ית' מצד השלמת האדם".

אֲשֶׁר רָאוּ לְעוֹלָם, אֲשֶׁר יֵשׁ בוֹ הוֹיָה וְהַפְסָד, אֲשֶׁר אֵינוֹ בְּעַל הַשְּׁלֵמָה, וּבִפְרָט אֶל הָאָדָם הַשְּׂכָלִי. שֶׁהַשְּׂכָלִי הוּא עַל הַטֵּבֵעַ, וְלִכְךָ אֶל הָאָדָם אֵין הַטֵּבֵעַ בְּעַל הַשְּׁלֵמָה, כִּי צָרִיךְ לְתַקֵּן מְזוֹנוֹת שְׁלוֹ. הַחֲסִים לְטַחֵן וְהַטְּבוֹר לְחַתֵּךְ וְהַעֲרָלָה לְמִילָה.

המצוות משלימות את האדם מפני שהן מצרפות את האדם

וְעוֹד הַשִּׁיב לוֹ, אִף כִּי בּוֹדָאֵי אֵין זֶה קִשְׂיָא מֵהַ שְׂאִין יוֹצֵא הַתִּינוּק מֵהוּל, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאָר. מִכָּל מְקוֹם בְּזוּלַת זֶה אֵין דְּבַר זֶה רָאוּי לְשַׁאֲלָה. כִּי הַמְצוּהָ שְׂצוּהָ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְבִנְי אָדָם, רוֹצֵה הוּא יִתְבָּרַךְ לְצָרְף¹¹ אֶת הָאָדָם. כִּי מִצַּד פְּעַל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֵין מִילָה. וְזֶהוּ מִצַּד הַבְּרִיאָה, שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּרָא הַכֹּל עַל יְדֵי הַטֵּבֵעַ¹², וּלְפִי הַטֵּבֵעַ רָאוּי הַעֲרָלָה. רַק שְׁנַתֵּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הַמִּילָה לְאָדָם, שִׁיְהִיָּה צָרוּף לְאָדָם עַד שִׁיְהִיָּה בְּלִתי טֵבֵעִי. שְׂכַאֲשֶׁר עוֹשֶׂה הַמְצוּהָ הוּא צָרוּף אֶל הָאָדָם מִן הַטֵּבֵעַ. וְזֶה אֲשֶׁר חִפֵּץ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּמִילָה. וְאִם הִיָּה נִבְרָא מֵהוּל, לֹא הִיָּה צָרוּף אֶל הָאָדָם, כִּי הָיוּ כָּל בְּנֵי אָדָם כֵּךְ, שֶׁהַטֵּבֵעַ הִיא אַחַת לְכָל בְּנֵי אָדָם וְלֹא הִיָּה זֶה צָרוּף. שְׂאֵין הַצָּרוּף רַק בְּדַבָּר שְׂאֵינוֹ טֵבֵעִי. שֶׁהַצָּרוּף הוּא הוֹצָאָה מִן הַטֵּבֵעַ. וְזֶהוּ הַצָּרוּף כְּמוֹ שִׁיְתְּבָאָר. וְכֵן כָּל הַמְצוּוֹת שְׁנַתֵּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הֵם צָרוּף לְאָדָם, שִׁיְהִיָּה הָאָדָם פְּעוּלוֹתָיו וּמַעֲשָׂיו הוֹצָאָה מִן הַטֵּבֵעִי, וְלֹא יְהִיוּ מַעֲשָׂיו שֶׁל אָדָם שׁוּיִים עִם הַבְּעָלִי חַיִּים הַטֵּבֵעִיִּים. כִּי מִצַּד הַטֵּבֵעַ נִחָשׁב וְנִרְאָה הָאָדָם כְּבַהֲמָה שֶׁהִיא טֵבֵעִית. וְאֵין כָּל אָדָם רָאוּי לְמַעֲלָה זֹאת, כִּי אִם הָעֵם אֲשֶׁר בָּחַר בָּהֶם הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְדַבָּר זֶה עוֹד יִתְבָּאָר.

קול חי

נפלאה, באופן המתאים לתכונתו של העולם. בעולם יש לידה ומוות, כי העולם אינו מושלם, ובודאי ביחס לאדם הרוחני עולם הטבע אינו מושלם. הרוחני הוא מעל הטבע ולכן הטבע ביחס לאדם אינו שלם. משום כך צריך האדם לתקן את מזונותיו, לטחון את החיטים, לחתוך את הטבור ולהסיר את הערלה במילה.

עוד השיב רבי עקיבא לשאלתו - אף שהשאלה למה אין התינוק יוצא מהול אינה קשה, כמו שכבר התבאר למעלה, מכל מקום גם מצד אחר אין מקום כלל לשאלה זו. למצוות, שציוה הקב"ה את בני האדם, מטרה כללית, לצרף את הבריות. מעשה הבריאה שהוא פועל ה' יתברך, מצד המעשה הטבעי הוא מעשה שלם, ולפי הטבע החומרי ראויה הערלה להיות. הקב"ה ציוה את האדם על מצות המילה כי על ידי כך יהיה לאדם צרוף ויהיה מזוכך מהחומרי. על ידי קיום המצוה מזדכך האדם מהחומר, ולכן חפץ ה' במילה. אם היה האדם נוצר מהול לא היה צרוף האדם, כי כל בני האדם היו נבראים באופן זה, שהרי זו היתה יצירת טבע משותפת לכל בני האדם, ולא היה כאן צרוף, לפי שאין צירוף רק כאשר יוצא מהחומרי. ענין זה של הצירוף עוד יתבאר. וכך הן כל המצוות שנתן הקב"ה, שהן מצרפות את האדם, כדי שיהיו מעשיו ופעולותיו יציאה מהעולם החומרי, וכדי שלא יהיו מעשי האדם שווים למעשה בעלי החיים החומריים, שהרי במבט מהפן החומרי נחשב ונראה שהאדם חומרי כמו הבהמה. אולם למעלה זו לא ראויים כל בני האדם, אלא רק העם שבחר בהם הקב"ה, ודבר זה עוד יתבאר.

11. ענין הצירוף ומשמעותו יתבאר לקמן פרק ז.

12. צ"ל לעיל הערה 5.

סיכום הפרק

האדם הינו יצור טבעי אשר נברא חסר בכוונה תחילה של הבורא. מטרת האדם להשלים את עצמו. מצוות התורה שהן על טבעיות משלימות את עולם הטבע. האדם, שהוא גם יצור רוחני, צריך לקיים את המצוות כדי שהרוחני ישלים את הטבעי, וכך יהיה האדם שלם. התפיסה היוונית, שעולם הטבע נברא שלם ואינו צריך השלמה, נוגדת את התפיסה היהודית הסיברת שהקב"ה ברא את הטבע כמצע בלבד ועל האדם מוטל תפקיד של פיתוח וקידום העולם¹³.

13. אמנם ר"י אברבנאל בפירושו לתורה בראשית פרק ג (הוצאת בני ארבעל ירושלים תשכ"ד עמ' קטז ואילך) וכן בפרק ד (והאדם ידע את חוה אשתו שם עמ' קכה ואילך) מעלה תפיסה שהעולם החומרי נברא שלם ואין לאדם צורך לפתחו, כי את צרכיו הפיזיים הכין לו הבורא. אך נראה כי אין חברים לאברבנאל בתפיסה זו.